

32. Novitchenko L. Taras Chevtchenko, un grand poète ukrainien. 1814 – 1861. Traduit du russe et de l'ukrainien par Marcel Ferrant. Paris, 1982.

33. Тарас Шевченко. Вибрані твори. Перекладено з української. К., 1978 (Tarass Chevtchenko. Oeuvres choisies. Traduit de l'ukrainien. Kyiv (Kiev), 1978).

34. Кочур Григорій. Література та переклад. Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / Упоряд. А.Кочур, М.Кочур. К., 2008. Т.1.

35. Т.Г.Шевченко французькою мовою (1847 – 1967). Бібліографічний покажчик / Уклав М.М. Гресько. Львів, 1967.

Валентина Гнатенко, викладач (Київ)

ББК 83.3(4 Укр) 5-8

УДК 82.477

Шевченкіана Олександра Астаф'єва

У статті розглянуто реценцію творів Тараса Шевченка у доробку Олександра Астаф'єва, проаналізовано переклади, велику увагу приділено проблемам шевченкознавства, відгукам на нові видання про поета, статтям про його творчість.

Ключові слова: реценція, діалог, переклад, інтерпретація, шевченкознавство.

В статье рассмотрено реценцию произведений Тараса Шевченко в творчестве Александра Астафьева, проанализированы переводы, большое внимание уделено проблемам шевченковедения, отзывам на новые книги о поэте, статьям о его творчестве.

Ключевые слова: реценция, диалог, перевод, интерпретация, шевченковедение.

The article considers the reception of works of Taras Shevchenko in the creation Oleksandr Astafiev, the analysis of his translation, much attention is paid to the problems of Shevchenko, reviews of new editions of the poet, articles about his works.

Key words: reception, dialogue, translation, interpretation, Shevchenko study.

Олександр Григорович Астаф'єв (10 08. 1952, мис Лазарева, Хабаров. краю, РФ) – український літературознавець, поет, перекладач, педагог, публіцист, культурно-громадський діяч. Доктор філологічних наук (1999), професор (2001), з вересня 2001 – професор кафедри теорії літератури та компаративістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Член Спілки письменників України (1992), член Міжнародної асоціації українців (1986), Міжнародного Пен-Клубу (2008). Лауреат літературних премій імені Бориса Грінченка (1995), Михайла Коцюбинського (2001), Всеукраїнської літературної премії імені братів Богдана та Левка Лепких (2009), Міжнародної премії імені Остапа Грицяя у галузі художнього перекладу (2010) [Dybko Filipchak 2010: 27 – 28].

Закінчив Український поліграфічний інститут ім. І.Федорова, сьогодні – Академія друкарства (1980), аспірантуру (1985) і докторантуру (1998) в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. З 1986 по вересень 2001 – викладач Ніжининського державного педагогічного інституту імені Миколи Гоголя (нині університету), де пройшов шлях від асистента до професора. Водночас у 1992 – 2001 був головою Ніжинської міської організації товариства «Просвіта» ім.Т.Г.Шевченка, редактором газет «Ніжин» (1991-1992), «Просвіта» (1992 – 2002), директором Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою (1999 – 2001), засновником і керівником видавничої програми «Література української діаспори» (1994 – 2001) [Самойленко 2012: 70, 4 – 7]; [Мельничук, 2004: 1, 56].

На усіх цих постах і посадах ім'я Тараса Шевченка визначало стратегію культурно-освітньої діяльності Олександра Астаф'єва. На сторінках редагованих ним газет постійно велися рубрики «Під знаком Тараса», «Наснажені Шевченковим словом», виходили окремі тематичні шевченківські номери (напр., «Міжнародне Шевченківське свято у Ніжині»), газета «Ніжин», 1992, травень, №4; «Міжнародне Шевченківське свято «В сім'ї вольній, новій», газета «Просвіта», 1996, квітень, №18 та ін.) [Кузьменко 2003, 3 – 5]. Вінцем публіцистичної діяльності Олександра Астаф'єва стала книга памфлетів «Ніжинські гримаси» (Чернігів, 1994, у співавторстві з Марією Астаф'євою) та публікації на сторінках республіканської періодики, у яких ішлося про

руйнацію ніжинських храмів, зокрема Спасо-Преображенського собору, біля якого ніжинці у травні 1861 року прощалися з Тарасом Шевченком (памфлет «Розвінчана релігія, або про що говорять ніжинські руїни?» – у журналі «Вітчизна», 1991, №1; «Тут прощалися із Шевченком» – у газ. «Літературна Україна», 1992, 5 березня та ін.) [Астаф'єв 2002: 4/2, 35 – 47].

Як директор Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою Олександр Астаф'єв уперше після тривалої офіційної заборони відкрив землякам імена ніжинських (і не лише ніжинських) митців-емігрантів, Романа Бжеського, Василя Дубровського, Петра Одарченка, Ігоря Качуровського, Івана Кошелівця, Ольги Мак, та ін., організував їхній приїзд (або ж членів їхніх родин), до Ніжина. На сторінках «Просвіти» з'явилися статті про них, їхні шевченкознавчі праці (напр., стаття Петра Одарченка «Кобзар» і примітки до нього» у газеті «Просвіта», 1996, квітень, квітень), деякі з них вийшли окремими виданнями у рамках програми «Література української діаспори» (Ігор Качуровський. Основи аналізу мовних форм. Ч.1. Лексика. Ніжин, 1994; Ігор Качуровський. Основи аналізу мовних форм. Ч.2. Фігури і тропи. Мюнхен – Київ, 1995, де багато місця відведено аналізу творів Тараса Шевченка, а в другій книзі вміщено додаток «Стилістичні фігури і тропи в Тараса Шевченка»; Петро Одарченко. Шевченкознавство на Україні в 1961 – 1981 рр. Ніжин, 1995; Яр Славутич. Шевченкова поетика. Ніжин, 1996 та ін.) [Забарний 2012: 3, 209 – 211].

Наукові інтереси – лірика української еміграції. У монографіях «Лірика української еміграції: еволюція стильових систем» (К., 1998), «Поетичні системи українського зарубіжжя» (К., 2000, 2-е вид. 2005), «Образ і знак» (К., 2000) простежив вплив творів Шевченка і шевченківської традиції на поетів Празької школи і Нью-Йоркської групи, а також на тих митців, які не пов'язували себе з жодними школами, напр., Святослав Гординський, Леонід Полтава, Яр Славутич та ін.). Ця проблематика також розкрита у працях про *Євгена Маланюка* («Апокаліпсис Євгена Маланюка», Ніжин, 1997; «Гонта: дві концепції літературного образу» – у журналі «Дивослово», 2000, №9; вона ж у «Матеріалах 34-ї міжнародної шевченківської конференції», Черкаси, 2003, т.2), *Святослава Гординського*

(«Статус Шевченка в поемі Святослава Гординського «Сім літ»: «відсутність» персонажа як моделююча категорія» – у збірнику «Шевченкознавчі студії», К., 2003 (вип.10), *Богдана Бойчука* («Художні координати поезії Богдана Бойчука» – у журналі «Слово і час», 2002, №2); *Леоніда Полтаву* («Динаміка і зміщення імен у поемі Леоніда Полтави «Енеїда модерна» («Сіверянський літопис», 1998, №5) та ін. У ряді біографічних статей, написаних для «Української літературної енциклопедії», «Енциклопедії Сучасної України» та інших довідкових видань простежив шевченківські контексти (присвяти Шевченку, переклади його поезій) у творчості польських (Юзеф Богдан Залеський, Еліза Ожешко, Генріх Сенкевич, Леонард Совінський), білоруських (Максим Богданович, Янка Купала, Микола Лупсяков, Ригор Няхай), казахських (Джамбул Джабаєв, Ільяс Джансугуров, Макан Джумагулов, Кажигали Джумалієв, Гафу Каїрбеков, Туманбай Молдагалієв) письменників.

Окрема проблема в доробку Олександра Астаф'єва – українське еміграційне шевченкознавство. В розвідці «На емігрантських перехрестях: рефлексія наукова і поетична», що увійшла до книги «Образ і знак», учений оглядає шевченкознавчі праці Дмитра Донцова, Дмитра Чижевського, Володимира Державина, Віктора Петрова, Ігоря Качуровського, Григорія Грабовича, Євгена Маланюка, Дмитра Нитченка, Петра Одарченка. Велику кількість статей присвячено шевченкознавчим працям Петра Одарченка («Петро Одарченко. Штрихи до літературного портрета», Ніжин, 1995; статті «Петро Одарченко» – у журналі «Визвольний шлях», 1997, кн.2 – 3; «Петро Одарченко» у кн. «Петро Одарченко. Творчість вченого і дослідника (упор. Іван Андрусак); «Українське шевченкознавство в оцінці Петра Одарченка» у ж. «Слово і час», 2003, №8; «Шевченкознавчі пошуки Петра Одарченка» у «Збірнику наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка», серія «Філологічні науки», Полтава, 2006, вип.1/2; «Шевченкознавчий доробок Петра Одарченка» – у зб. «Скарби культури – безсмертя нації», серія «Студії з україністики (упор. Р.Радишевський), К., 2007, вип.7) та ін. Низку статей про визначних шевченкознавців (Роман Бжеський, Юрій Бойко-Блохин, Володимир Державин, Олег Ільницький, Роман Кухар) учений

опублікував у багатотомній «Енциклопедії Сучасної України». У цьому контексті варто також згадати статтю про шевченкознавчі розвідки Богдана Лепкого («Арешт «Кобзаря» у Тернополі – у газеті «Вільне життя плюс», 2013, 31 травня). З еміграційною проблематикою пов'язана стаття «Рецепція творчості Тараса Шевченка на сторінках журналу «*Biuletyn polsko-ukraiński*», вміщена у збірнику «Київські полоністичні студії», К., 2011, т.ХVIII, передрукована у журналі «Слово і час» (2001, №1), а також стаття «Бюлетень польсько-український» – у «Шевченківській енциклопедії» (К., 2012. т.1).

Творчість Тараса Шевченка, на думку Олександра Астаф'єва, є сублимацією і теоретичним оформленням ідеалів, систем цінностей, уявлень, які склалися в українській літературній традиції і культурі українсько-польського пограниччя. Про неперервність традиції і структуровану самосвідомість української культури і її вплив на творчість Тараса Шевченка свідчать статті вченого, у яких він аналізує сквородинівські контексти «Кобзаря»: «Традиції філософської лірики Г.Сковороди у творчості Т.Шевченка» – у зб. «Проблеми изучения творческого наследия украинского поэта-философа XVII века Г.С.Сковороды», Харків, 1987; «Витоки інтелектуалізму поеми Т.Шевченка «Сон» – у кн. «Науково-практична конференція, присвячена 175-річчю з дня народження Т.Г.Шевченка. Травень, 1989. Збірник матеріалів», Чернігів, 1989; «Жанр твору-концепції у Григорія Сковороди і Тараса Шевченка» – у кн. «Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Ільницького», Львів, 2004, вип.12; «Інтелектуальний простір у поемі Тараса Шевченка «Сон» (Шевченківські студії. К., 2008, вип.10). Дослідник ставить собі за мету простежити взаємини Тараса Шевченка з інтелектуальним середовищем Київського університету («Нове про Шевченка», у газеті «Деснянська правда», 1989, 14 липня), його приятельські стосунки з Пантелеймоном Кулішем і типологічні паралелі їх творчості (стаття «Поезія Пантелеймона Куліша» у кн. «Вивчення творчості Пантелеймона Куліша у школі: навчальний посібник», Чернігів, 1993).

Проте, на переконання Олександра Астаф'єва, мінливість взаємодії традиційного і сучасного начал у поезії Тараса Шевченка

насамперед пов'язана з культурою українсько-польського пограниччя, яке втрачає риси географічної конкретності і за аналогією проектується на соціокультурні й художні моделі, перетворюючись у явище свідомості на перехресті групової та індивідуальної ідентичності. У цьому контексті найбільше приваблює дослідника проблема зв'язку і взаємодії творів Тараса Шевченка із літературою польського романтизму. Найперше, що цікавить ученого – феноменологічний діалог творів Тараса Шевченка й Адама Міцкевича, йому присвячені статті: «Образ Петербурга в Шевченка й Міцкевича» у ж. «Верховина» (Канзас, США), 2004, ч.29; «Візія Петербурга в Тараса Шевченка й Адама Міцкевича» – у зб. «Філологічні семінари», К., 2006, вип. 9; «Міфологема Петербурга у Тараса Шевченка й Адама Міцкевича» у зб. «Літературна компаративістика», К., 2008, вип. 3; «Творчість Тараса Шевченка й Адама Міцкевича як діалог культур» («Слово і час», 2006, №:6; «L'euvre de Taras Chevtchenko et Adam Mitskevitch comme un phénomène de dialogue des cultrures» – кн.: Oleksandre Astafiev. Les conferences de Paris (Paris, 2006); «Tworczość Tarasa Szewczenki i Adama Mickiewicza – dialog kultur» – у зб. «Współczesne paradygmaty w literaturoznawstwie, językoznawstwie, translatoryce, pedagogice i kulturoznawstwie w kontekście interdyscyplinarnym» (Częstochowa, 2011); «Феноменологический диалог произведений Тараса Шевченко и Адама Мицкевича» – у кн. «XV Международный съезд славистов. Материалы и исследования» (Минск, 2013). Окремі аналогії проводить дослідник між творчістю Тараса Шевченка і Юліуша Словацького, простежуючи зв'язок їхніх творів з демонологією (стаття «Motywy demoniczny w poezii Adama Mickiewicza i szkoły ukraińskiej» – у кн. «Pierwiastki ukraiński w twórczości polskich pisarzy romantycznych» (Warszawa, 2008). У центрі уваги дослідника і персоналістські тенденції у творах Тараса Шевченка і польських романтиків, зокрема цінність людської особистості як найвищий аксіологічний ступінь [Urbaniec 2012, 187 – 189].

Це помітно у спробах Тараса Шевченка і польських романтиків схарактеризувати образ Івана Гонти і пов'язати його з психологічними, моральними і філософськими концепціями ХІХ століття (статті «Перший польський твір про Івана Гонту (Ян Непомуцен Камінський)» – у зб. «Наукові записки Тернопільського

національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка», Тернопіль, 2012, т.35; «Zamek kaniowski» – готична поема Северина Гощинського» – у зб. «Актуальні проблеми слов'янської філології. Міжвузівським збірник наукових статей. Серія «Лінгвістика і літературознавство», Бердянськ, 2012, вип. XXVI, ч.2; «Образ Івана Гонти у повісті «Wernyhora» Міхала Чайковського» – у ж. «Біблія і культура», 2012, вип.16; «Гонта» – невідома драма Генріха Красінського» – у зб. «Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті Леоніда Булаховського», Київ, 2012, вип.19 [Астаф'єв 2013].

Серед інших шевченкознавчих проблем Олександра Астаф'єва цікавлять також проблеми перекладу творів Тараса Шевченка на польську, співвідношення окремих версій твору з оригіналом, процеси міжмовної і міжкультурної комунікації і трансформації. Цим проблемам присвячено його статті: «Поезія Тараса Шевченка в польських перекладах ХХ століття» – у зб. «Шевченкознавчі студії», К., 2011. Вип.14; «Художньо-перекладацька майстерність Чеслава Ястшембця-Козловського» – у зб. «Обрії наукового пошуку. Збірник на пошану професора Івана Мегели», Київ – Дрогобич, 2011; «Твори Тараса Шевченка у перекладах Чеслава Ястшембця-Козловського» – у зб. «Шевченкознавчі студії», К., 2012, вип.15; «Шевченко в перекладі Чеслава Ястшембця-Козловського» – у кн. «Волинь – Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем», Житомир, 2012, №23; «Поезія Тараса Шевченка в польських перекладах ХХ століття» – у ж. «Слово і час. – 2013, №2.

Олександрю Астаф'єву належить багато інформативних статей про події, пов'язані з іменем Тарас Шевченка, напр., «Остання мандрівка Шевченка» – у ж. «Верховина» (Сіфорд, США), 2009, ч.46; «Хроніка перебування Тараса Шевченка у Ніжині», газ. «Ніжин», 1991, №4; шевченківські свята: «Шевченківський тиждень у Ніжині», г. «Alma Mater», 1996, №4; «Шевченківські дні в Парижі» («Слово і час, 2006, №5; «Літературна Україна», 2006, 6 квітня, ряд ювілейних статей про шевченкознавців, спогадів і некрологів про них та ін. Багато енергії він видав підготовці до друку, редагуванню і виданню шевченкознавчих творів, за його редакцією вийшли такі книги: Георгій Неділько. Шевченко і Чернігівщина. Нарис. Чернівці, 1992;

Ігор Качуровський. Основи аналізу мовних форм. Ч. 2. Фігури і тропи з додатком «Стилістичні фігури у творах Тараса Шевченка». Мюнхен – Київ – Ніжин, 1995; Петро Одарченко. Шевченкознавство на Україні в 1961 – 1981 рр. Ніжин, 1995; Яр Славутич. Шевченкова поетика. Ніжин, 1996 [Астаф'єв 2005: 2, 77 – 81].

Як відомий учений Олександр Астаф'єв читав лекції і вів спецкурси про творчість Тараса Шевченка у багатьох українських (Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Київському славістичному університеті) і європейських університетах, зокрема у Варшавському університеті – спецкурс «Естетика і поетика Тараса Шевченка», 2006 – 2008 рр.; лекції «Творчість Тараса Шевченка й Адама Міцкевича як діалог культур» у Сорбоні та Паризькому інституті східних мов і цивілізацій (2006); Полонійній академії в Ченстохові (2008); нормативний курс «Тарас Шевченко і польські романтики» у Вищій лінгвістичній школі в Ченстохові (2012 – 2013) та ін. [Радишевський 2012, 9 – 15]. Він брав участь у двох міжнародних з'їздах, багатьох міжнародних симпозиумах, конференціях, круглих столах в Україні і за кордоном, зокрема у Німеччині, Франції, Угорщині, Польщі, Італії, Росії, Литві, Білорусі.

Олександр Астаф'єв є членом редколегії багатьох видань, зокрема збірників праць Стефана Козака «Шевченкознавчі та порівняльні студії» (К.: Національна академія наук України, 2012), Леоніда Білецького «Шевченкіана: у трьох томах» (К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013). Перу О.Астаф'єва належить низка рецензій на шевченкознавчі видання, зокрема на книгу М.С.Гриця, Г.Я.Неділька і В.Я.Неділька «Т.Г.Шевченко і літературне життя Київського університету» (К., «Вища школа», 1989) – опубліковану у газеті «Деснянська правда», 1989, 14 липня [Зимомря 2012: 30, 323 – 331].

Як талановитий філолог Олександр Астаф'єв виховав нове покоління учених та викладачів вищої школи, за його наукового консультування захищено 5 докторських і 10 кандидатських дисертацій, окремі з його вихованців є також шевченкознавцями, напр., Ольга Бігун (підготувала до захисту докторську дисертацію

Наукові записки № 40. Літературознавство 29
на тему «Амбівалентність візантійства у творах Тараса Шевченка»).

Як поет, він також не раз звертався до образу Тараса Шевченка. Йому присвячені вірші «Т.Шевченко. Лист до В.Рєпніної» – у зб. «Листвяний дзвін» (Львів, «Каменяр», 1981), передрук у кн. «На березі неба» (К., «Преса України», 2013); «Пам'ятник Шевченку в Чернігові», «Туга Шевченкової тіні» – обидва у кн. «Близнюки мої, очі» (К., «Твім інтер», 2007) [Радишевський 2013, 280 – 298].

Отже, підсумовуючи сказане, слід констатувати, що дослідження творчості Тараса Шевченка є одним із пріоритетним напрямів, наукової, публіцистичної і художньої діяльності Олександра Астаф'єва. Він намагається досягнути невичерпне багатство літературної культури Тараса Шевченка, його переклади чужими мовами, зокрема польською, його читацькі враження від світової літератури, впливи, яких він зазнав. Звісно, впливи, зокрема польські, мали місце, але дослідник підходить до їх вивчення з великою обережністю, добре розуміючи, що надто своєрідною була поетична індивідуальна постать поета, його твори позначені високою оригінальністю, вони не вкладаються в жодні канони, хоч і виявляють зв'язки з українською фольклорною традицією, літературними формами давньої і нової української літератури, інколи перегукується з польським і російським романтизмом. На думку дослідника, поезія Тараса Шевченка має світове значення, тому важливо життєпис великої людини не перетворити в «житіє», а аналізувати його оригінальні твори, переклади чужими мовами у широкому контексті європейської і світової літератури XIX – XXI століття. Геній Шевченка справді належить усьому світові, усьому людству і нові шевченкознавчі праці широкого синтетичного характеру мають підтверджувати це.

Література: *Астаф'єв 2002:* Астаф'єв Олександр Григорович // Викладачі Ніжинської вищої школи. Бібліографічний покажчик. Упор. Л.В.Гранатович. – Ніжин: НДПУ, 2002. – Ч.4. – Кн.2. – С.35 - 47; *Астаф'єв 2005:* Астаф'єв Олександр Григорович // Викладачі Ніжинської вищої школи. Бібліографічний покажчик. Ч.4 (1970 – 2005). – Ніжин: НДПУ, 2005. – Кн.2. – С. 77 – 81; *Астаф'єв 2013:* Астаф'єв Олександр Григорович // Енциклопедія Київського Національного університету імені Тараса Шевченка:

Інститут філології. 05.04.2013. – <http://www.wiki/univ.kiev.ua/index.php>; *Забарний 2012*: Забарний О. З наснагою в серці // Літературний Чернігів. – 2012. – №3. – С.209-211; *Зимомря 2012*: Зимомря М. Струни слова Олександра Астаф'єва // Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Літературознавство». – 2012. – Т.30. – С.323-331; *Кузьменко 2003*: Кузьменко В. Піввіку на бистрині часу // Астаф'єв Олександр Григорович. Біобібліографічний покажчик (упор. та автор передмови Володимир Кузьменко). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2003. – С.3 – 5; *Мельничук 2004*: Мельничук Б. Астаф'єв Олександр Григорович // Тернопільський Енциклопедичний Словник: У 4-х т. – Тернопіль: Збруч, 2004. – Т.1. – С.56; *Радишевський 2012*: Радишевський Р., Зимомря М. Сольність його духовності // Література. Соціум. Епоха. Ювілейний збірник на пошану доктора філологічних наук, професора Олександра Астаф'єва (упор. Ростислав Радишевський, Микола Зимомря). – Київ – Дрогобич: Посвіт, 2012. – С.9 – 15 (серія «Студії з україністики». Вип.Х); *Радишевський 2013*: Радишевський Р. Найтонші порухи ества. Післямова // Олександр Астаф'єва. На березі неба. Вірші та поеми. – К.: Преса України, 2013. – С.280 – 298; *Самойленко 2012*: Самойленко г. Видатний вчений України // Література та культура Полісся. – 2012. – Вип.70. – С.4 – 7; *Dybko Filipchak 2010*: Dybko Filipchak I. Oleksandr Astafiev // Antology of PEN. – Potomak: Pen Centr for Writers-in-Exile, American Branch, 2010. – P.27 – 28; *Urbaniec 2012*: Urbaniec M., Dobryański I., Zymomyra I. Dialog kultur: dwa kwiaty z jednego korzenia // Література. Соціум. Епоха. Ювілейний збірник на пошану доктора філологічних наук, професора Олександра Астаф'єва / Упор., передм., заг.ред. Ростислава Радишевського і Миколи Зимомрі. – Київ – Дрогобич: Посвіт, 2012. – С.187 – 189.

Рецензенти: Ковалів Ю.І, проф. (Київ)

Ткачук О.М., доц.(Тернопіль)